

Rahva reageeringud STALINI SURMALE KGB andmetel

INDREK JÜRJO

Nõukogude riigi tüüpi suletud ühiskondades jõuab rahva tegelikest meeleoludest ja hoiakutest vaid murdosake avalikkuse ette ja ajalehtede veergudele ning ajaloolastel on hiljem suuri raskusi inimeste tegeliku meelsuse rekonstrueerimisel. Kõikvõimalike kuulujuttude ja hetkemeeleolude dokumenteerimisel on kahtlemata hinnalised ka päevikud, mille hiilgavaks näiteks on hiljuti ilmunud Jaan Roosi päevikute esimene köide.¹ Hilisema "tagantjärele tarkusega" kirjutatud mälestused on kiirelt muutuva meelsuse jäädvustamisel juba palju tendentslikum ja vähem usaldusväärne allikas. Kuid terrorirežiimi tingimustes on avameelsete päevikute pidamine nende omanikele väga ohtlik ja taolised päevikud võrdlemisi haruldased. Mentaliteediajaloo uurijatele tuleb siin appi salapolitsei, kes kõikides totalitaarsetes ühiskondades hoolikalt kontrollib ja jälgib inimeste meelsust ja teavitab sellest riigi poliitilist juhtkonda.

Rahva poliitilise meelsuse jälgimisega ja igat laadi nõukogudevastaste avalduste fikseerimisega tegeles ka KGB, kes sellest regulaarselt informeeris Nõukogude Eesti juhtkonda. Need Eestimaa Kommunistliku Partei, Ministrite Nõukogu ja KGB arhiivifondides peituvad toimikud ootavad veel süstemaatilist läbitöötamist.

Üks pöördelisemaid sündmusi Nõukogude okupatsiooni ajaloos oli kahtlemata Stalini surm 5. märtsil 1953. Pärast veerandsaja aasta pikkust diktaatori-na valitsemist oli Stalin, hoolimata ka venelaste kallal toime pandud kohutavatest repressioonidest, muutunud vene rahva teadvuses tõeliseks müütli-seks isa-kujuks. Seda tunnistab ka Stalini matustega Moskvas kaasnenud tohu-tu rahvatunglus, kus tallati surnuks rohkem inimesi kui Nikolai II kroonimis-pidustustel Hodõnkal. Venelaste jaoks on Stalin tänapäevani kontroversne aja-looline isik, kellel on jätkuvalt palju poolehoidjaid.

Oma viimastel elukuudel oli Stalin alustamas uut puhastuste lainet, mille väljaarendamise ja lõpuleviimise peatas tema surm. 3. jaanuaril 1953 teatas Pravda, et kohtu alla on antud Kremli parteijuhtide üheksa ihuarsti. Neid

Leinamiiting Stalini monumendi juures. Tallinn, 9. märts 1953. Foto: M. Dorovatov

süüdistati Nõukogude parteiliidrite, sh Ždanovi mõrvamises ja uute mõrvade plaanitsemises. Kuna vahistatud arstidest kuus olid juudid, siis süüdistati mõrvadele ässitamises rahvusvahelist juudiorganisatsiooni "Joint", mille keskus asus USAs. Nõukogude propagandas kerkisid üles jällegi kosmopolitismi ja sionismi paroolid, mida samaaegselt kasutati Tšehhoslovakkia kommunistliku partei liidri Rudolph Slansky kohtuprotsessil, ja vene rahva seas vallandusid uuesti antisemitlikud meeleolud. Muuseas süüdistati ka siseministeeriumi juhti Beriat eba- piisavas valvsuses.

Stalini surma järel võimule pääsenud parteiladviku, kelle seas lühikest aega etendas juhtrolli Beria, üheks esimeseks korralduseks oli Kremli arstide vabastamine. Kuhjunud pingeid püüti lõdvendada ka 27. märtsil 1953 vastu võetud NSVL Ülemnõukogu amnestiaseadlusega, mida rahva hulgas hakati ekslikult nimetama Vorošilovi amnestiaks, kuigi seadlus oli ette valmistatud just Beria aktiivsel osalusel. Amnestiaseadlus, mille alusel vabastati eelkõige lühema karistusajaga kriminaalvangid, oli läbinisti poolik abinõu, sest see ei puudutanud poliitvange.

Stalini surm ja kõik need lühikesele ajavahemikule kuhjunud sündmused kutsusid esile osa inimeste (peamiselt venelaste) varjamatut leina ja kurbust ning enamiku eestlaste vähem või rohkem varjatud rõõmu, ärevust ja tulevikuootusi. Kardeti ja samas ikka veel loodeti sõja puhkemist, mis tooks kaasa okupatsioonist vabanemise ja Eesti iseseisvuse taastamise. Nõukogude režiimi pehmenemist julgesid loota vähesed, pigem arvestati uute massirepressioonidega. Eriti ärevil olid loomulikult juudid. Juutide küsimuses avaldasid eravestlustes oma seisukohti ka eestlased ja venelased.

Käesoleva publikatsiooni aluseks on MGB Tallinna oblasti valitsuse ülema Voronini eriteated rahva meeleolu kohta EKP Tallinna oblastikomitee sekretärile Ristmäele, mis on koostatud ajavahemikus 7. märtsist 9. aprillini 1953.² Kuna teated tuginesid julgeoleku operatiivmaterjalidele, kandsid nad pealdist "täiesti salajane" ja "kantseleis mitte avada, kuulub tagastamisele". Eriteated rahva meeleolude kohta olid koostatud peamiselt agentuurteadete ja kirjavahetuse

¹ Jaan Roos. Läbi punase öö. Esimene osa. 1944. ja 1945. aasta päevik. Tartu, 1997.

² Eesti Riigiarhiivi filiaal. f 131, n1, s 267, 161-64, 69-81, 94-100, 104-109, 112-117, 122-143, 145-153, 156-160, 172-175.

perlustratsiooni andmete põhjal. Rahva arvamusalvustest pildi loomisel julgeolekuohvitserid mingitest sotsioloogilistest meetoditest, mis oli tol ajal pealegi kodanlik ebateadus, loomulikult ei lähtunud, kuid nad olid piisavalt objektiivsed, et esitada täiesti erinevaid ja lausa vastandlikke hinnanguid. KGB toimikus on inimeste seisukohavõttud esitatud üksikute eriteadete kaupa ning temaatiliselt ja hinnanguliselt läbisegi. Järgnevas valimikus on püütud rahva arvamusalvudusi rühmitada ja esile tuua iseloomulikumaid ja värvikamaid "sõnavõtte".

Stalini surma suhtes olid arvamused täiesti polariseerunud. Enamiku venelaste hoiakutes domineeris lein.

■ Eesti raudteevalitsuse töötaja A. I. Berestova kirjutab kirjas oma sugulastele:

"...Mu kallid! Raadio tõi täna kogu maailmale kohutava sõnumi. J. V. Stalin on nii raskelt haige. See on kohutav, kohutav sellisel hetkel, kui me juba oleme kommunismi lävel. Kui me nii tahame näha ka meie kallist isa meiega..."

■ Kalakonservitehase laborant Kassatkina teatab:

"...Stalin, nii palju kui ta rahvale head tegi, ei säästnud oma jõude, kõike tegi paremini. Ma ei luba mõtet, et seltsimees Stalin kunagi sureks. Me jätkame puhta südametunnistusega Stalini üritust. Ma ei ole veel kunagi nii palju üle elanud, kui praegu elan läbi leina seltsimees Stalini surma pärast. Raske on mul ja kõigil töölistel, kuid olgem veelgi valvsamad ja tugevamad oma ridades..."

■ Tallinna elanik A. Mononeg kirjutab:

"...Nagu mitte kunagi varem, aga just praegu on teravalt tuntav Jossif Vissarionovitši lähedus... Argielu askeldustes ei tunnetanud me täiesti sügavalt, millise hiiglasliku töö on meie jaoks ära teinud partei J. V. Stalini juhtimisel. Lõpetada edukalt selline sõda! Kelle geenius suutnuks? Ainult Stalini..."

■ Õpilane Ljudmilla Gorohhovskaja teatab oma sugulastele:

"...Minu ees on tema portree. Milline suurepärane inimene ta on! Stalin! Kui palju on selles sõnas mõtet, elu, valgust, õnne..."

■ Väeosa nr 51992 sõjaväelane A. Belski teatab sugulastele:

"...Meie, nõukogude inimesed, kaotasime oma armastatud Josif Vissarionovitš Stalini. Kui ma kuulsin raadiost, et Stalin suri, siis ma nutsin leinast, pisarad jooksid iseenesest. Mulle tundub, et ma kaotasin lihase isa, aga faktiliselt ju ongi nii. Isa mul ju ei ole, mulle oli Stalin isaks, keda ma nii palavalt armastasin. Leinakoosolekul ma vandusin kogu isikkoosseisu ees, et ma olen kogu elu ustav Lenini-Stalini üritusele, et ma valvsalt kaitsen meie kodumaa piire."

■ Eesti eparhiaalvalitsuse 1. sekretär protohierei Georgi Aleksejev teatas:

"...Niisugust geenlust ei ole veel ilmas olnud kui Stalin. Mul oli täna peakirikus sel puhul hingepalvus. Osales üle 600 inimese ja peaaegu kõik nutsid, kõik küünlad müüdi ära. Tänu jumalale, et tema kohale sai Malenkov, ma arvan, et muutusi halvemuse poole ei peaks tulema..."

■ Väeosa nr 18378 "V" sõjaväelane Arnold Arturi p Feitelson kirjutab:

"...Kuidagi ei suuda uskuda, et sm. Stalinit ei ole meiega. Kuid faktid on kangekaelsed asjad. Neil päevil olen hommikust õhtuni teenistuses, sest linnas on õhtul ja ka päeval vastik käia. Need eestlased rõõmustavad. Joovad ja lagistavad naerda, naeratavad üksteisega kohtudes. Nii tahaks kellelegi virutada... Meeleolu on kohutav. Nii tige olen "kuradite" /eestlaste/ peale..."

■ Jõhvi linna elanik Jefimov:

"...Meil elati siin väga raskelt üle seltsimees Stalini surma. Nutsid kõik, isegi mehed. Peaarst puhkes leinamiitingul nutma. Kannatasid muidugi venelased, aga eestlased tegid vaid näo, et kannatavad, aga kui läksid eemale, siis naersid meie üle, et me nutsime. See on üldse raske ja kahjulik rahvas."

Vähemalt KGB kogutud informatsiooni põhjal näib siiski, et Stalini surmaga kaasnenud massipsühhoos haaras ka osa eestlasi.

■ Müüjanna Linda Reino teatas:

"...Meie juhi surma taluda on väga raske. Senini oli kõik hästi. Ehitatud on hulk hooneid, rajatud isegi terved mered, lapsed võivad õppida mistahes koolis... Huvitav, kas ka pärast tema surma on kõik nii hästi ja kas säilib rahu..."

■ Tallinna elanik M. Katt kirjutab:

"...Kui võiks oma elu hinnaga lunastada seltsimees Stalini elu, siis ma annaksin hetkegi mõtlemata esimesena oma elu, sest tema elust sõltub meie laste elu... Kui kummaline on kõik elus, miks hukuvad parimad inimesed? Miks halvatus ei tabanud Churchilli või Trumani või nende taolisi, kelle surm oleks toonud inimestele kergenduse..."

■ Narva rajooni elanik Valter Juhanson:

"...Kogu tema eluenergia oli antud sellele, et suunata meie Kodumaa suurtele võitudele, tõsta kultuuriline heaolu niisugusele kõrgusele, mida ei ole ühelgi kapitalistlikul maal. Iga Nõukogude kodanik teab, kui palju tegi sm. Stalin meie kõigi heaks. Tõstis elu muinasjutulisele tasemele..."

■ Jõhvi rajoonist kirjutab Lembit Mooristu:

"...Jah, sm. Stalini surm oli raske kaotus kogu inimkonnale. Valu, mis neil päevil oli südames, on kirjeldamatu..."

Paljud inimesed rõõmustasid varjamatult Stalini surma üle või suhtusid sellesse põlgliku ükskõiksusega:

■ Narvas elav H. Puusepp kirjutab:

"...Tervisi Narvast! Naistepäeval taheti tantsima minna, kuid nüüd ei tule midagi välja. Venelased on siin nagu peast segi. Kõik nutavad, silmad on kõigil punased ja üles paistetanud. Täna hommikul läksin tööstuskaupade kauplusse, aga see oli vene eitesid täis ja kõik ostsid musta riiet. Üldse on siin selle tühja asja pärast niisugune paanika, et võimatu kirjeldada..."

■ Tallinna toiduainete turu Nr. 2 kaupluse müüja I. Luukin teatas:

"...Nüüd me vabanesime sellest vene jumalast ja seda tuleb tähistada nagu kord ja kohus... Nüüd on ka kommunistide lauluke varsti lauldud..."

■ Harju rajooni kontoriteenistuja Max Gelb:

"...Rooma imperaatori Nero surmast peale ei ole nii palju rahvast rõõmustanud ühe inimese surma üle kui nüüd Stalini surma üle... Ilmas ei ole olnud veel niisugust inimest, kes oleks tapnud nii palju inimesi kui Stalin..."

■ Koduperenaine Reet Linnaste ütles:

"...Uus Eesti lipp on halb ja inetu, aga kodanliku Eesti lipp on ilus ja armas... Stalin on mulle ükskõik, teda ma taga nutma ei hakka..."

■ Narva lihakombinaadi pearaamatupidaja Grabov teatas:

"...Rumalad nutavad inimese pärast, kes saatis tuhandeid inimesi Siberisse, minul ei jooksnud tema pärast ükski pisar..."

■ Tallinna elanik M. Nirge:

"...ma ei saa lihtsalt aru, kust tulevad niisugused rumalad inimesed, kes nutavad, kui räägitakse Stalini surmast... välismaal teatakse kõigist meie uudistest ja saladustest isegi paremini kui meie... seda sellepärast, et Ameerikast on siia väga palju spioone saadetud..."

■ Tallinna elanik E. Lepik kirjutab:

"...Jah, lõpp tuli talle üsna järsku. Ta nähtavasti mõistis, et on vaja õigeaegselt lahkuda, aga muidu, kes teab, mis veel võib "juhtuda". Ta kui "rahupooldaja" püüdis "rahumeelselt" ära

minna... Siin mõni venelastest nuttis ja langes minestusse. Jah, kuidas kellelegi mõjub."

■ Oleviste baptistliku koguduse presbüter O. Olvik ütles:

"...Stalin tundis nähtavasti oma surma eel tugevat hingepiina, kuna ta laskis tappa ja vahistada palju inimesi..."

Olvik rääkis oma jutluses:

"...Praegu on väga kuri aeg, "vaenlane" on aktiivne, usklikke kiusatakse taga..."

■ Apteegitöötaja Arumeel teatas:

"...Ma ei suuda mõista, miks miitingul mõned inimesed nutsid. Kui venelaste suhtes on see mõistetav, siis täiesti arusaamatu on see eestlaste suhtes, kuna eestlased kaotasid oma iseseisvuse tänu Stalinile... Stalini surm toob kaasa mõningaid muudatusi sise- ja välispoliitikas..."

Stalini järeltulijate poliitika ja Nõukogude Liidu edaspidise käekäigu kohta tehti kõikvõimalikke, nii äärmiselt pessimistlikke kui ka eufoorilisi prognoose.

■ Koduperenaine E. Haring teatas:

"...Stalini surm on Nõukogude Liidu surm!"

■ ENSV TA Keemiainstituudi vanemteadur Joosep Usk:

"...Stalini surm on väga tõenäoliselt Nõukogude võimu lõpu algus..."

■ Teede- ja sillaehitustrusti tööline L. Leetmann:

"...Eisenhower teatas, et ta tahab kevadeks Venemaa likvideerida... Eesti vabaneb varsti Vene timukatest... Praegu on paljudel kohtadel inimesed sõjaks valmis..."

■ TEZ - 1 tööline Laptev ütles:

"...Vaat näed, kohe pärast Stalini surma hakatakse inimesi tuhandete kaupa vahistama ja maha laskma. Ma ei ela ju esimest aastat Nõukogude Liidus ja tean seda kõike..."

■ Tööline Elmar Kaasik ütles:

"...Ainult üks võimalus päästab Nõukogude Liidu – see on vabastada Baltimaad ja kehtestada vanad riigipiirid, anda vene rahvale korralikud elutingimused, mis tal seni puudusid. Vastasel juhul on vältimatu sõda ja kommunismi absoluutne purustamine..."

■ Mõõteriistade tehase meister Ferdinand Lepp teatas:

"...Olgugi, et Malenkov on tugev, kange inimene, võimalik, et ka Stalini õpilane, ei ole veel teada, millise suuna ta võtab ja kas teised hakkavad teda toetama... Lähimas tulevikus tuleb Nõukogude Liidus, et säilitada korda, nii või teisiti sõjaline diktatuur, kuna Malenkov suudab vaevalt võita niipalju autoriteeti, et ise hakata diktaatoriks, kuid sellel maal suudab valitseda ainult tsaar või diktaator – üks isik, üks jumal... Selline on vene rahva tõeline loomus ja seda ei muuda keegi. Ja Stalini näide on ainult kinnitus sellele..."

■ Rapla rajooni täitevkomitee jahindussektiooni juhataja Elmar Oskari p Kivila, NLKP liige:

"...Nüüd, kui Stalin sureb, võib oodata uusi võime ja ma jätan hüvasti oma parteipileti-ga..."

■ ENSV TA laojuhataja EinseIn kuulutas:

"...Pärast Stalini surma hullemaks ei lähe, kuna tööliste elutingimused on juba praegu äärmiselt halvad ja hullemaid elutingimusi olla ei saa..."

■ Koduperenaine A. F. Kalmet teatas:

"...Nüüd on väga huvitav vaadata, mis saab edasi. Lähimal ajal seisavad ees suured ohud tugevdatud järelevalve mõttes. Siber on meile oluliselt lähemale nihkunud, kuid see ei peaks olema meie kurvastuse põhjuseks, kuna eesti rahva lõplik vabanemine peaks saabuma varsti..."

■ Eesti Riikliku Kirjastuse toimetaja Hardi Tiidus teatas:

"...Hirm haarab, kas nad tulevad oma raskete ülesannetega sama hästi toime kui vana peremehe elu ajal..."

■ Tallinna linna Kalinini rajooni finantsosakonna töötaja Eugen Anderson:

"...Stalin suri ja see ei ole hea, sest vaenlased kasutavad seda ära. Vaenlased ju ei maga, see kaotus võib meile olla ohtlik... kes tuleb Stalini asemele, vaat see on tähtis. Kui tuleb Malenkov, siis on väikeste rahvaste eluga lõpp. Aga kui saab Beria, siis me võiksime elada, sest Beria ei põlga väikeseid rahvaid või õigemini, teisi rahvusi. Kuid Malenkov on täiesti teistsugune. Malenkov on venelane ja veel šovinist, ta vihkab teisi rahvusi, arvestab ainult vene rahvusega. Beria ei ole venelane, tema jaoks on kõik rahvused võrdsed..."

■ Reemigrant Hiinast Gindver:

"...Nüüd koos Stalini surmaga muutub rahvusvaheline olukord kergemaks, nüüd võib kõik lõppeda palju kiiremini ja kergemalt. Ma ei usu seda, mida kirjutatakse ajalehtedes partei ja nõukogude rahvaste ühtsusest ja monoliitsusest. Varsti lähevad uued juhid omavahel tülli ja kõik variseb kokku..."

■ Keskkooliõpetaja Dagmar Jürgenson:

"...Ma veendusin, kuidas vene rahvas armastab Stalinit, kuidas koolis kõik nutsid, see on siiras kaastunne... nüüd saab aeg, mil võib oodata muudatusi... võib-olla on Stalini järeltulija veel kohutavam ja seepärast on vaja silmas pida rangeimat ettevaatust..."

■ Tehase Metallist lukksepp I. Kana:

"...Venelaste peades on nüüd kõik segi ja mingit korda luua nad ei suuda, las annavad võimu heaga "metsavendadele" /bandiitidele/. Need juba löövad korra majja... Stalini alustatud kommunismi suurehitused viib lõpule Adenauer..."

■ Endine advokaat Laur Pehap:

"...Viimased 15 aastat ajaloos on Stalini ajastu, nüüd algab Eisenhoweri ajastu. Nüüd hakkab Eisenhower dikteerima sündmuste käiku maailmas..."

■ Harju rajooni Terase kolhoosi kolhoosnik J. Bern teatas:

"...Stalin suri, nüüd on vaja oodata uue valitsuse tulekut, kes võib-olla kaotab ära kolhoosid..."

■ Apteegi Nr. 1 töötaja Kitkas:

"...Venelaste kurvastuse põhjus on naljakas. Puhkeb sõda, Balti piirkond antakse ameeriklastele ja tuleb sellelt maalt ära minna... Asi on selles, et kui tuleb sõda, nagu praegu palju räägitakse, siis ei ole veel teada, kes võidab. Ma ei suutnud ju kunagi arvata, et sakslasi võidetakse..."

■ ENSV tsiviilehituse ministeeriumi ehitusmaterjalide laboratooriumi teenistuja Heino Kalmet, parteitu, kelle isa on represseeritud nõukogudevastase tegevuse eest, teatas Eisenhoweri viimaste esinemiste suhtes järgmist:

"...Eisenhoweri nende avalduste puhul tekkis mul kõrgendatud meeleolu. Viimasel ajal kogu meie elu väsitas mind niivõrd, et ma ei suutnud midagi tunda... Viha venelaste vastu on nii kõrgele tõusnud, et süda peab vaevalt vastu, kui jõuab kätte arveteõienduse tund... Kui otsustada välismaa teadete järele, siis toimub Eesti vabastamine venelastest tingimata, peatselt..."

■ Teatri ja muusika muuseumi teenistuja Harri Otsa teatas:

"...Minu ennustused läksid täide... Ma kuulasin neil päevil eriti välismaa raadiosaateid. Lääne-Saksamaalt teatati, et suri türann, kes tõi ohvriks miljoneid süütuid, et saada võimu miljonite üle. Huvitav, et kõige külmemalt suhtusid surmateatesse ameeriklased. Aga Iisrael sõimas kogu Nõukogude Liitu, naeris ironiliselt välja kogu meie režiimi. Noh, mis siis ikka. Nüüd tõmmatakse rihm veelgi pingumale. Malenkov juba annab ennast tunda... Nüüd, kui vähegi midagi juhtub, algavad repressioonid... 1953. aasta tuleb murranguline aasta kogu ajaloos. Sel aastal peab atmosfäär pingest vabanema..."

■ Klaverivabriku tislser A. Fels:

"...Stalin suri, kuid tema kohale on juba nimetatud uus ja nagu räägitakse siin ja maailma

teistes kohtades, on sellel mehel karmim käsi kui eelmisel, kuid kindel on see, et seal üleval variseb nüüd kõik kokku... praegu on asjad päris head, sest nii või teisiti võib sellel aastal loota sõda Nõukogude Liidu vastu..."

■ Pensionär H. Bertelson:

"...Rootsile tehti ettepanek, et Rootsisis loodaks Eesti valitsus, kuid Rootsi ei nõustunud, vastas, et Rootsi võtab vastu kõiki poliitilisi põgenikke ja annab neile varjupaika, kuid teistest nõudmistest keeldub. Selles suhtes tuli vastu Norra ja möödunud nädalal kehtestati Eesti valitsus eesotsas härra Reiga. Välismaal elavatele eestlastele teatati, et kõige esimesena vabastatakse Eesti. Rootsisis asuv eesti laulukoor laulis laulu "Kevade ootel", mille Rootsi raadio kandis üle eesti keeles..."

■ Spordiühingu Dünamo töötaja H. Tomberg:

"...Varsti tuleb sõda, siis ma ei halasta ühelegi kommunistile ja maksan neile kätte, kui tuleb võimalus, selle eest, et vaevlesin kaks aastat vanglas... Praegu läheb elu veelgi raskemaks, sagenevad arestid ja juurdlused, kuna pärast Nõukogude riigi juhi surma Nõukogude Liit kardab siserahutusi."

■ Tallinna elanik J. Rääbis:

"...Järgmine, kes sureb, on Poola president... neil on viimane aeg surra, kuna "nende asi" on niikuinii omadega läbi..."

■ Nõmme elanik J. M. Sildalu ütles:

"...Suri Klement Gottwald ja on andmed, et demokraatlikul Saksamaal on juba haigestunud president Grotewohl..."

1953. aasta kevadtalvel lahvatasid uuesti esile juudid vastased meeleolud ja paljud juudid tundsid otsest hirmu repressioonide ees.

■ Narva elanik O. Aleksejeva kirjutab oma sugulastele:

"...Suri meie kallid juht seltsimees Stalin! Väga kurb, aga mis sa teed. Seal ajavad asju aina juudid – parasiidid. Neid peksid sakslased, aga meie veel haletseme. Nii nüüd kaotasime meie armastatud juhi – Stalini..."

■ Endine kaupmees Emanuil Megueli p Lurje teatas:

"...Meeleolu on vägagi pessimistlik. Minu lauluke on lauldud. Minu miinustele lisandus veel ka rahvusküsimus. Seni tundsin ma ennast paremini ja kindlamini kui kapitalistlikus Eestis. Siis oli alati oht, et keegi võib sind riivata selle eest, et sa oled juut. Nõukogude Liidus tundsin ma end seni selles suhtes kindlalt, kuigi me, juudid, tundsimme kogu aeg, et venelased oma südames meid ei armasta, kuid nad ei julgenud midagi meie suhtes ette võtta. Kohe, kui "ladvik ise" annab põhjuse antisemitismiks, oleme me hukatusele määratud. Arutasin naisega ja rääkisime, et meie oleme juba elatanud inimesed, aga lastest on kahju. Valitsuses on ainult Kaganovitš, kuid ka tema on ainult asetäitja ja tal ei ole mingeid otseseid volitusi. Peksis meid Hitler, hävitas 6 miljonit juuti, ülejäänud löövad maha venelased ja pääsu pole kuskile."

■ Tallinna elanik M. Šein:

"...vaja on kohvrid pakkida ja teele asuda. Küsimusele: "Kuhu?", vastas Šein, et sinna, kuhu viiakse. Raadiost teatatakse ikka veel Iisraelis toimuvatest protestidest seoses viimaste sündmustega Moskvas. Küsimus nendest sündmustest ja Nõukogude juutide saatusest kavatsetakse esitada arutusele ÜRO-s. Kõikide nende aktsioonide tulemusena võib-olla Iisraeli valitsus ikkagi saavutab selle, et juutidel lubatakse Nõukogude Liidust Iisraeli sõita..."

■ Tööstuskaupade turu kokkuostupunkti juhataja Liebertal:

"...Elan nagu kõik Tallinna juudid kuhugi sisemaale küüditamise ootel ja see toimub vältimatult ning ei maksa luua endale mingeid illusioone..."

■ "Glavtorsörjo" töötaja German Levi:

"...Ma juba kord jätsin maha oma kodu, põgenesin Hitleri eest ja kas tõesti see kordub jälle. Kuid siis oli, kuhu põgeneda, aga nüüd pole põgenedagi kuhugi..."

■ Narva polikliiniku tehnik-röntgenoloog Vainberg:

"...Vaat näete, et nüüd pärast Stalini surma poliitika juutide suhtes muutub ja sellist terrorit ei tule, kuigi Malenkov on suur antisemiit..."

Vastukäivaid hinnanguid ja kommentaare juutide suhtes kutsus esile ka Kremli arstide vabastamine.

■ Peapiiskop Kiivit teatas:

"...See on niisugune teade, mida seistes ei saa lugeda, tuleb istuda, sest see on suurim üllatus, mis kunagi võis juhtuda. See on ainulaadne juhtum Nõukogude Liidu ajaloos, kui kahjurid vabastatakse ja organite töötajad lähevad kohtu alla..."

■ Tallinna tellisetehase tööline I. F. Maslov ütles:

"...See on nõrdimapanev ja veel halvem on, et välismaal hakatakse naerma ja igasugu laimu üles puhuma, et pärast juhi surma midagi muutus arusaamatuks. Lenini ordeni saanud arst võetakse vahi alla. Ajaloost on teada, et juudi rahvus on korduvalt pinnale ujunud ja korduvalt püüdnud Nõukogude valitsust kahjustada..."

■ Tallinna majavalitsuse nr.1 majavalitseja E. Korjus teatas:

"...Nüüd vabastatakse kõik arreteeritud juudid, nad ajavad jälle oma nina püsti ja sokutavad ennast soojadele kohtadele. Ma ei taha eriti uskuda, et Nõukogude organid arreteerisid neid ilma põhjuseta, midagi nendega ikkagi oli, kuid nüüd arvatavasti tehti viga, et nad vabastati..."

■ Tallinna finants-krediidi tehnikumi õppejõud U. I. Mereste ütles:

"...Praegune valitsus soovib end näidata vähem rangemana kui eelmine. Pole saladus, et Riikliku Julgeoleku organites peksti inimesi, et sundida neid üles tunnistama ja antud teade aktsentueerib seda. Kas see on garantii, et edaspidi niisuguseid meetodeid enam ei rakendata, pole teada. Inimeste peksmisest MGB-s rääkisid mulle Tartu ülikooli õigusteaduskonna üliõpilased. Teate autorid paljastasid iseendid kogu maailma silmis. Teade näitab, kuidas meil instseneeritakse kohtuprotsesse. Juutide tagakiusamine algas Slansky protsessist, pärast instseneeriti arstide paljastamine Nõukogude Liidus, pärast suri Mehlis. Pärast Stalini surma suri Gottwald, kes ütles, et ülemaailmne juutlus on suurim ähvardus kommunismile. Aga praegu minnakse teist liini mööda. Kuhu see liin viib, pole teada, kuid siiski see teade rehabiliteerib natuke nõukogude süsteemi Lääne silmis, kuna seal kujunes arvamus, et NSVL juutide tagakiusamine läheb Hitleri teed mööda..."

■ Endine kirjanik J. Semper ütles:

"...Moskva arstide kahjurluse küsimust ma pidin uskuma, kuna sellest kirjutati Pravdas, kuid need väited olid nii koletislikud, et nad ei mõjunud veenvalt. Nüüd vähemalt langes ära see ebaselgus. Ja ilmselt võib arvata, et asi sellega ei piirdu, et vaadatakse uuesti läbi ka palju poliitilisi asju. Ja üldse nähtavasti mingid muudatused sisepoliitikas tulevad. Beria suudab korra majja lüüa, ta on vana spetsialist..."

■ Endine polütehnilise instituudi õppejõud Stukis teatas:

"...Miks anti teade taolises järsus stiilis koos endise MGB mõnede töötajate süüdistamisega? Kellele see kasulik on? Kohalikud juudid on otse vaimustuses. Asutuses on üks juut peainseneri kohal, selline inimene, kes kunagi ei joonud liigset pitsikest, kuid täna ta vaevu liikus juba töö ajal..."

■ Endine kodanliku Eesti teatritegelane O. Aaloe ütles:

"...Seda ma juba hindan. Nüüd maksavad mõned MGB töötajad kallilt oma ülemääraste

tegude eest. Viimasel ajal on selle organisatsiooni tegevusele kehtestatud vastavad piirid. Nad /MGB töötajad/ tegutsesid ilma igasuguste piiranguteta, tegid kõike, mida ainult tahtsid. Ma olin üks kord ülekuulamisel ja kuulutasin neile otse, et Nõukogude Liidus oleks hea elada, kui ei oleks sellist organisatsiooni nagu MGB. Meil kardavad ka suured valitsustegelased seda organisatsiooni, nii ei peaks ju olema..."

■ Vabakutseline tõlkija O. Pärn teatas:

"...Kahtlemata vajab meie riikliku julgeoleku aparaat põhjalikku ventilatsiooni. Juhtum Moskvas tõestab seda täie veenvusega. Igaüks võib tuua näiteid ilmselgelt konstrueeritud valesüüdistuste kohta. See aga oli lihtsalt hämmastav. Sest õhus oli juba täielik pogrommimeeleolu. Räägitakse, et Leningradis ei lubatud juutidel mõnikord juba kõnniteedel käia. Vaat teile rahvuslik võrdsus. Aga kohalikud juudid istusid juba pakitud kohvritel, kui mitte täna, siis homme koristatavat nad siit minema..."

■ Vineeri-mööblivabriku komandant Vooremäe ütles:

"...Ei saanud ju olla, et need inimesed olid süütu. Süütu ju ennast süüdi ei tunnista, kuid juudid on ja jäävad juutideks, neid on raske süüdistada, olgu nad ka süüdi..."

■ Toompea haigla meditsiiniprofessor M. I. Mastbaum teatas:

"...Kõik see langeb kokku minu "prognoosiga". Ma tundsin ja rääkisin kogu aeg, et nad tuleb vabastada, et nad ei ole süüdi. Mind hämmastab NSVL Siseministeeriumi teadaande selline julgus, otsekoheus ja vastuvaieldamatus..."

■ Insener Lazovski vastas selle peale:

"...Mingi naise pärast on juba palju juute ilmaasjata kannatanud. Vanad austatud juudi arstid nutsid pärast seda, kui neile avaldati umbusaldust ja nad töölt lahti lasti. Kogu see väljamõeldis läks juutidele kalliks maksma. Paljud juudid ei tea üldse, mis see "Joint" on..."

■ Vabriku Punane Koit meister German Gutkin:

"...Nüüd sõltub kõik sellest, kas algab võitlus Nõukogude riigi juhtide vahel või mitte. Kui võitlus leiab aset, siis kahtlemata kasutavad seda ära lääneriigid, kuna nad ainult ootavad soodsaid tingimusi, et alustada sõda NSVL vastu pärast Stalini surma, kellel oli kindel autoriteet. Nõukogude riigi juhid arvatavasti ei usalda üksteist. Kas on õige nimetada vahet tegemata kõiki sioniste luurajateks ja spioonideks? Arvatavasti nende seas on üksikud vaenlased, kuid mitte kõik nad ei ole ju luurajad ja spioonid. "Joint`i" arstide asi on tõenäoliselt edasi lükatud selle korrani, kui on vaja rahva tähelepanu milleltki tähtsalt kõrvale juhtida ja hõivata teda jälle selle asjaga..."

Amnestiaseadluse puhul oli enamikule eestlastele kohe selge, et see on äärmiselt poolik abinõu, mis poliitvangidele ei too mingit kergendust ja kriminaalvangide vabastamine vaid soodustab kuritegevuse kasvu.

■ Tallinna elanik Georg Meri teatas:

"...Jah, seadlus taotleb eesmärgi luua uuele Nõukogude valitsusele eesotsas Malenkoviga poliitilist autoriteeti USA ja Inglismaa silmis, kuid nad tahavad väikeste amnestiatega mõnede isikute kategooriate suhtes, kellela rahvamajanduse olukord muutuks kriitiliseks, luua endale rahvusvahelist autoriteeti, tõestades, et Nõukogude Liidus ei ole sunnitööd. Kuid seadluses ei ole amnestiat poliitvangidele ja asumisele saadetutele, aga kõik laagrid on ainult neid täis..."

■ Tallinna meretranspordi rätsepatöökoha rätsep Johannes Valdsaar ütles:

"...Ammu juba ei olnud massilisi vargusi käekottidest ja vargusi üldse, kuid nüüd vabastatakse kõik vargad ja röövlid, et nad võiksid oma tegevust alustada. Usaldusväärseid inimesi muidugi vabaks ei lasta, vabastatakse ainult vargaid, sest vargad saavad väikese karistuse, aga poliitvangid suure karistuse ja nende jaoks amnestiat ei ole..."

■ Kinostuudio direktor N. A. Daniloviš ütles:

"...Amnestiaseadlus on nõukogude inimeste teadlikkuse kasvu näitaja, on nõukogude inimeste materiaalse heaolu tõusu kajastus. Ainult meie maal on võimalik kuritegevuse kasvu vähenemine, mis veel üks kord tõestab kogu maailma töötajatele sotsialistliku süsteemi eeliseid kapitalistliku ees. Samal ajal jätab seadlus jõusse koodeksi paragrahvid, mis on suunatud sotsialistliku ühiskonna vaenlaste vastu, see omakorda kutsub esile minu täieliku rahulolutunde, ta ei lase meie klassivaenlastel karistamatult tegutseda..."

■ Tuletõrjetöötaja Linnamägi teatas:

"...Välisriigid nõudsid ammu vahistatute vabastamist, kuid Stalin ei nõustunud. Ja kui ta oleks elus, siis ta arvatavasti laseks uued valitsejad selle eest maha. Kuid kas see on amnestia, vabastatakse ainult vargapoisse, kuid süütud inimesed, kes said hullumeelse karistusaja – 25 aastat, istuvad edasi. Vaatame, mida uued valitsejad edasi tegema hakkavad. Ikkagi löid nad välisriikide ees kartma ja tegid mingisugusegi amnestia..."

■ Eesti NSV kunstifondide endine juhataja Otto Aaloe teatas:

"...See veel puudus. Varsti vabastatakse ka poliitvangid. Kurat teab, kas laagrites töesti enam tööjõudu vaja ei ole? See ei ole midagi muud, kui annab tunda Nõukogude riigi nõrkus ja tahetakse omada vähem vaenlasi siseriigis. Väga huvitav, mida riik nende pättidega kavatseb peale hakata, arvatavasti võetakse kõik MGB-sse tööle..."

■ Tallinna õigusnõuandla advokaat Kütt ütles:

"...Amnestia – see on väga hea, kuid kahju, et nüüd ei ole advokaatidel umbes kolm kuud tööd, sest kõik juurdlusel olevad asjad katkestatakse..."

■ Usukultusajade volinik Kivi teatas:

"...Jah, mõnele toob see amnestia palju rõõmu. Ma arvan, et inimesed on edaspidi targemad ega tee enam taolisi vigu..."

■ Fotograaf Kimmel teatas:

"...Lastakse välja selliseid, kes tegelikult kuritegusid toime panevad, aga poliitiliste motiividega inimesi, kes kedagi ei ole tapnud ega kuritegusid sooritanud, neid hoitakse vanglates..."

■ Kirjanik F. Tuglas teatas:

"...Kui juba amnestia, siis ka kirjanduses oleks vaja mingit sorti amnestiat, et meie kriitika ei tapaks kirjanikke esimeste tühiste vigade pärast. Mõnikord on tunne, et kui Gorki või Majakovski oleksid hakanud alles tänapäeval kirjutama, siis ei oleks ei üks ega teine kõlvanud. Majakovskit oleks kohe süüdistatud formalismis, aga Gorkit teists pattudes. Ja mis tuli välja eelmisel aastal? Eesti kirjanikud andsid ainult kaks väikest teost /Beekmann ja Paul Rummo/. Aga mida teevad teised? Arme puutume August Jakobsoni, kellel ilmusid "Šaakalid", kuigi ta on väga haige. Teised kirjanikud kas streigivad või kirjutavad taolisi asju, mis ei vasta nõuetele. Nad tunnetavad ise, et kriitika võib neid tappa koos raamatuga. Oleks meie kriitika teistsugune, heatahtlikum, abistavam, oleks juurdekasv ja toodang suurem. Aga nii jäävad progressiivsed tegelased väga sageli ilma vere ja eluta, aga negatiivsed tegelased on usumatult räpased, ilma vähimagi tõelise inimese iseloomujoonteta, mis on tegelikkuses teatud määral olemas nii ühel kui teisel. Näiteks Gorki ja Aleksei Tolstoi kangelased koosnevad verest, luudest ja lihast, nad elavad nagu tõelised inimesed. Aga miks meie loome kirjanduslikke mannekeene, nagu väga sageli on tunda..."

Indrek Jürjo

(1956). Eesti Riigi-
arhiivi Filiaali
(Parteiariivi) laenu-
tamise osakonna
juhataja, uurib KGB
tegevust Eestis